

Βαθμός Ασφαλείας:
Να διατηρηθεί μέχρι:
Βαθμός Προτεραιότητας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ Δ/ΝΣΗ ΣΠΟΥΔΩΝ Π/ΘΜΙΑΣ ΚΑΙ Δ/ΘΜΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ & ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ Π.Ε.
ΤΜΗΜΑ Γ' ΜΑΘΗΤΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ & ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

Αθήνα, 24-12-2014

Αρ. Πρωτοκόλλου Φ.14/820/211037/Δ1

ερωτικό

φ. 23.4

Ταχ. Δ/νση : Ανδρέα Παπανδρέου 37
Τ.Κ. – Πόλη : 15180 – Μαρούσι
Ιστοσελίδα : <http://www.minedu.gov.gr>
Email : spudonpe@minedu.gov.gr
Πληροφορίες : Σ. Λαπατά
: Π. Τσώνης
Τηλέφωνο : 210 344 2247
FAX : 210 344 3354

ΠΡΟΣ: Δ/νσεις Π.Ε χώρας

ΚΟΙΝ.: 1. Αρμόδιοι Σχολικοί Σύμβουλοι
(Μέσω Περ. Δ/νσεων Εκπ/σης της χώρας)
2. κ. Νάντια Κουρμούση
nkourmousi@yahoo.com

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

14106
14-1-15

ΘΕΜΑ : «Υλοποίηση εκπαιδευτικού προγράμματος: Βήματα για τη ζωή»
Σχετικό έγγραφο: 140133/05-09-2014/Γ1

Σε απάντηση της από 4-9-2014 αίτησης της κ. Νάντιας Κουρμούση, αναφορικά με την υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος «**Βήματα για τη ζωή : Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ατομικών και Κοινωνικών Δεξιοτήτων για τις Α', Β' και Γ' τάξεις του Δημοτικού**», σε Σχολικές Μονάδες των Δ/νσεων Π.Ε της χώρας, σας γνωρίζουμε ότι, σύμφωνα με το άρθρο 13, παρ. 4 εδ. γ του Π.Δ. 201/98 (ΦΕΚ 161^Α/13-7-1998), «στα πλαίσια της σχολικής ζωής και του πολιτισμού πραγματοποιούνται επισκέψεις και εκδηλώσεις στο χώρο του σχολείου κλιμακίων ή μεμονωμένων καλλιτεχνών μουσικής, θεάτρου, χορού, εικαστικών τεχνών και άλλων πνευματικών ανθρώπων ή ειδικών επιστημόνων που καλούνται στο σχολείο ή την τάξη. Οι δραστηριότητες αυτές εντάσσονται στον εκπαιδευτικό σχεδιασμό του σχολείου και πραγματοποιούνται με ευθύνη του Διευθυντή της σχολικής μονάδας και του διδακτικού προσωπικού...»

Σας επισημαίνουμε ότι, προκειμένου να υλοποιηθεί το ανωτέρω πρόγραμμα απαιτείται η έγκριση των οικείων Σχολικών Συμβούλων Δημ. Εκπ/σης καθώς και η ενημέρωση του Προϊσταμένου Επιστημονικής & Παιδαγωγικής Καθοδήγησης Π.Ε. , η δε συμμετοχή των σχολικών μονάδων σε αυτά είναι προαιρετική. Επιπροσθέτως σας ενημερώνουμε ότι, πρέπει να προηγηθεί σχετικός προγραμματισμός, καθώς και συνεργασία με τους Δ/ντες των Δημοτικών σχολείων, ώστε να μη διαταραχθεί η ομαλή λειτουργία των σχολικών μονάδων.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, εγκρίνουμε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «**Βήματα για τη ζωή : Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ατομικών και Κοινωνικών Δεξιοτήτων για τις Α', Β' και Γ' τάξεις του Δημοτικού**», το οποίο μπορεί να υλοποιηθεί κατά τη διάρκεια του μαθήματος της Ευέλικτης Ζώνης .

Συν.: Τέσσερις(4) σελίδες

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ
ΑΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΥ

[Handwritten signature]

Ο ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΣ

Εσωτερική Διανομή: Σοφία Λαπατά
Δ/νση Σπουδών, Προγραμμάτων
& Οργάνωσης Π.Ε.
Τμήμα Γ'

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΒΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ» ΓΙΑ ΤΙΣ Α', Β' ΚΑΙ Γ' ΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Το πρόγραμμα 'Βήματα για τη ζωή'

Το Πρόγραμμα Κοινωνικής Συναισθηματικής Μάθησης (Προαγωγής Ψυχικής Υγείας) «Βήματα για τη ζωή», βασίζεται στην πεποίθηση ότι το σχολείο, -ιδιαίτερα μάλιστα στις μικρές ηλικίες κατά τις οποίες εγκαθιδρύονται οι συμπεριφορές- παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και καλλιέργεια σημαντικών δεξιοτήτων, που μπορούν να βοηθήσουν το παιδί στην αντιμετώπιση των καθημερινών του προβλημάτων και στη γενικότερη επιτυχία του στη ζωή. Δεξιότητες ατομικές, όπως η Αναγνώριση και Διαχείριση Συναισθημάτων, η Ενσυναίσθηση, η Υπευθυνότητα, η Εκτίμηση Καταστάσεων για τη σωστή λήψη αποφάσεων και η Επίλυση Προβλημάτων, αλλά και κοινωνικές, όπως η Συνεργασία, οι δεξιότητες Δόμησης και Διατήρησης Σχέσεων, οι ικανότητες Άρνησης και Διαπραγμάτευσης και η ικανότητα Πρόληψης και Αντιμετώπισης Συγκρούσεων, ονομάζονται από τον Π.Ο.Υ. (Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας) Δεξιότητες Ζωής (Life Skills) και ορίζονται ως η βάση την εκπαίδευση (1993).

Αυτές ακριβώς τις δεξιότητες επιδιώκει να αναπτύξει στους μαθητές το Πρόγραμμα «Βήματα για τη ζωή», αποφεύγοντας όμως τις νουθεσίες και τον διδακτισμό: Σκοπός του Προγράμματος δεν είναι να διδάξει συμπεριφορές, αλλά να βοηθήσει τους μαθητές να βελτιώσουν την αυτοεκτίμησή τους, να αναπτύξουν Ενσυναίσθηση και να καλλιεργήσουν Ατομικές και Κοινωνικές Δεξιότητες, με έμφαση στη Διαχείριση Συναισθημάτων και στην Επίλυση Προβλημάτων.

Η σπουδαιότητα της εκμάθησης τέτοιων δεξιοτήτων υπογραμμίζεται σε όλα τα Προγράμματα Σπουδών των τελευταίων δεκαετιών: Ο νόμος 1566 του 1985 αναφέρει ότι σκοπός της δομής και λειτουργίας της Α'/θμιας και Β'/θμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι «...να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών...». Το ΔΕΠΠΣ δηλώνει ως σκοπό της Ευέλικτης Ζώνης να «ενιαιοποιήσει» τη σχολική γνώση με τα ενδιαφέροντα των μαθητών και με τις καταστάσεις ζωής. Τέλος, το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών «Οριζόντια Πράξη» (ΥΠ.Δ.Β.Μ.Θ., 2011) ορίζει τη Σχολική και Κοινωνική Ζωή σαν ξεχωριστό αντικείμενο διδασκαλίας στο Δημοτικό Σχολείο.

Παρόλο όμως που το Αναλυτικό Πρόγραμμα το επιτάσσει και που πολλοί εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν αυτή την επείγουσα αναγκαιότητα, εντούτοις δυσκολεύονται να εντάξουν την Κοινωνική-Συναισθηματική Μάθηση στη διδασκαλία τους, κυρίως γιατί δεν γνωρίζουν τον τρόπο να το κάνουν. Η διαπίστωση αυτή αναδεικνύει την αναγκαιότητα μιας συστηματικής μεθοδολογικής προσέγγισης για την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων στο χώρο του σχολείου.

Το Πρόγραμμα «Βήματα για τη ζωή» σχεδιάστηκε για να βοηθήσει προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς αποτελεί ένα ολοκληρωμένο και δομημένο πρόγραμμα μαθημάτων. Είναι βασισμένο στις αρχές των ΑΠΣ, ΔΕΠΠΣ και του Νέου Σχολείου και διαμορφώθηκε με βάση την ελληνική πραγματικότητα, λαμβάνοντας όμως υπόψη τη δομή και το περιεχόμενο προγραμμάτων Κοινωνικοσυναισθηματικής Μάθησης και Δεξιοτήτων Ζωής (Life Skills) Πανεπιστημίων και Οργανισμών άλλων χωρών (Καναδάς, Η.Π.Α, Αυστρία, Αυστραλία, Ιταλία, κ.ά.), τα οποία είναι εγκεκριμένα από τον Π.Ο.Υ.

Το Πρόγραμμα «Βήματα για τη ζωή» για τις Α΄, Β΄ και Γ΄ Δημοτικού» εφαρμόστηκε πιλοτικά κατά το ακαδημαϊκό έτος 2013-2014, σε δείγμα περίπου 3.000 μαθητών Δημοτικών Σχολείων της Ανατολικής Αττικής και της Δ΄ Αθήνας, στις 40η, 41η, 43η, 45η, 56η και 57η Περιφέρειες Δημοτικής Εκπαίδευσης, με οργάνωση και εποπτεία των οικείων Σχολικών Συμβούλων, σε συνεργασία με το Π.Τ.Ν. του Παν/μίου Ιωαννίνων. Η επιστημονική έρευνα για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας του έδειξε ότι οι μαθητές οι οποίοι το παρακολούθησαν παρουσίασαν στατιστικά σημαντικότερη βελτίωση ($p < 0,001$) από εκείνους που δεν το παρακολούθησαν, σε όλες τις 11 διδαγμένες και ερευνώμενες δεξιότητες: Συγκέντρωση Προσοχής, Συμμετοχή-Συνεργασία στην τάξη, Αναγνώριση και Διαχείριση Συναισθημάτων, Αποφυγή εκδήλωσης Λεκτικής Επιθετικότητας, Αποφυγή εκδήλωσης Σωματικής Επιθετικότητας, Αποφυγή Θυματοποίησης, Αυτοεκτίμηση, Ενσυναίσθηση, Δόμηση και Διατήρηση Φιλικών Σχέσεων, Επίλυση Προβλημάτων και Υπευθυνότητα. Αξίζει να σημειωθεί, ότι πέρα από τη μεγαλύτερη βελτίωση στις κοινωνικοσυναισθηματικές τους δεξιότητες, οι μαθητές που υλοποίησαν το πρόγραμμα εμφάνισαν στατιστικά σημαντικότερη βελτίωση και στις σχολικές επιδόσεις τους στον προφορικό και στο γραπτό λόγο. Η αποτελεσματικότητα του Προγράμματος έγινε δεκτή και ανακοινώθηκε στο Παγκόσμιο Συνέδριο της Παγκόσμιας Ψυχιατρικής Εταιρείας (WORLD PSYCHIATRIC ASSOCIATION THEMATIC CONFERENCE ON INTERSECTIONAL COLLABORATION) τον Οκτώβριο του 2014, ενώ βρίσκεται υπό διαδικασία δημοσίευσης και σε ξενόγλωσσα επιστημονικά περιοδικά. Τα συγγραφικά δικαιώματα (έσοδα συγγραφέα από πωλήσεις) του Προγράμματος «Βήματα για τη ζωή» για τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού –όπως και της αντίστοιχης έκδοσης για το Νηπιαγωγείο- έχουν εκχωρηθεί στη UNICEF.

Δομή και περιεχόμενο του Προγράμματος ‘Βήματα για τη ζωή’ για τις Α΄, Β΄ και Γ΄ τάξεις του Δημοτικού

Το Πρόγραμμα έχει τη μορφή ενός πακέτου και αποτελείται από:

- **Το Εγχειρίδιο Εκπαιδευτικού:** Πρόκειται για ένα εργαλείο αναφοράς το οποίο εξηγεί την υποδομή και τη συλλογιστική του Προγράμματος, ενώ παρέχει σαφείς και αναλυτικές οδηγίες για την υλοποίησή του.
- **Επιστολές για την οικογένεια:** Πρόκειται για επιστολές προς τους γονείς των μαθητών, οι οποίες περιέχουν σύντομη περιγραφή του περιεχομένου του κάθε μαθήματος, μαζί με υποδείξεις και κατευθύνσεις για τη συνέχιση της μάθησης στο σπίτι. Περιλαμβάνονται στο Εγχειρίδιο Εκπαιδευτικού.
- **Τον Οδηγό Μαθημάτων:** Πρόκειται για ένα δομημένο οδηγό των 27 δίωρων μαθημάτων του Προγράμματος, με αναλυτική παρουσίαση της κάθε διδασκαλίας και του τρόπου σύνδεσής της με το υπόλοιπο πρόγραμμα του σχολείου (Αναλυτικό και Κρυφό Πρόγραμμα).
- **Εικόνες μαθημάτων:** Στα περισσότερα μαθήματα χρησιμοποιούνται εικόνες για να παρουσιάσουν ιστορίες παρμένες από τις καθημερινές εμπειρίες και τη ζωή των παιδιών, ώστε να αποτελέσουν αντικείμενο συζήτησης στον Κύκλο.
- **Μάσκες συναισθημάτων:** Απεικόνιση διαφορετικών συναισθημάτων σε πρόσωπα φυσικού μεγέθους, για την κατασκευή των μασκών.
- **Γαντόκουκλες:** Οι δύο χαρακτήρες του Προγράμματος, ένας μαθητής και μια μαθήτρια, χρησιμοποιούνται για να εισάγουν, αλλά και για να επιδείξουν τον τρόπο χρήσης των διδασκόμενων εννοιών και δεξιοτήτων.
- **Το Αντιστρες παιχνίδι του Κύκλου:** Απαιτεί να υπάρχει ηρεμία κατά τη διάρκεια της συζήτησης, και το κρατά κάθε παιδί, όταν είναι η σειρά του να μιλήσει για τον εαυτό του.

Ο Οδηγός Μαθημάτων περιλαμβάνει 27 μαθήματα τα οποία διδάσκονται μια φορά την εβδομάδα –κατά το δίωρο της Ευέλικτης Ζώνης-, καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς και απαρτίζουν τις εξής 4 ενότητες:

1. **Α΄ Ενότητα: Δραστηριότητες γνωριμίας και προσαρμογής.** Στην εισαγωγική αυτή ενότητα, αρχικά τα παιδιά βοηθούνται ώστε να εξοικειωθούν με διαδικασίες, όπως το να κάθονται στα θρανία και στον Κύκλο, να σχηματίζουν ομάδες, να περιμένουν τη σειρά τους κ.ά. Ακολουθούν δραστηριότητες για την καλλιέργεια κλίματος ασφάλειας, συνεργασίας και φιλίας, που έχουν στόχο να υποστηρίξουν την ομαλή ένταξη των παιδιών στη σχολική ζωή, τη γνωριμία μεταξύ τους, αλλά και τη δημιουργία νέων φιλικών σχέσεων. Στην ίδια ενότητα περιλαμβάνεται και το μάθημα Θέσπισης των Κανόνων της τάξης, το οποίο είναι διαχωρισμένο από τα υπόλοιπα μαθήματα του Προγράμματος, για να μη θεωρηθεί ότι η τήρηση των συμφωνημένων συμπεριφορών αναμένεται μόνο κατά τις ώρες διδασκαλίας του.
2. **Β΄ Ενότητα: Βασικές Έννοιες του Προγράμματος (Ίδιος/Διαφορετικός, Αν-Τότε, Γιατί-Επειδή, Ίσως, Είναι πιθανόν να...).** Σ' αυτή την ενότητα οι μαθητές μαθαίνουν να συγκεντρώνουν την προσοχή τους και να αγνοούν τους περισπασμούς και παράλληλα διδάσκονται τις έννοιες και τις λέξεις που θα χρησιμοποιήσουν αργότερα ως βασικά βοηθήματα για την εκμάθηση δεξιοτήτων (η κατάκτησή τους είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη της κριτικής και επαγωγικής σκέψης). Στην ίδια ενότητα οι μαθητές καθοδηγούνται ώστε να συνειδητοποιήσουν ότι καθένας μας είναι μοναδικός και ότι όλοι μας είμαστε διαφορετικοί, ενώ συχνά σκεφτόμαστε διαφορετικά και βλέπουμε τα ίδια πράγματα με διαφορετικό τρόπο.
3. **Γ΄ Ενότητα: Αναγνώριση/Διαχείριση Συναισθημάτων και Ενσυναίσθηση.** Βασικές επιδιώξεις της ενότητας αυτής είναι η ανάπτυξη των ικανοτήτων Αναγνώρισης και Διαχείρισης των Συναισθημάτων, καθώς και η ανάπτυξη Ενσυναίσθησης. Τα συναισθήματα τα οποία πραγματεύεται είναι η Χαρά, η Λύπη, ο Θυμός, ο Φόβος, η Εσωστρέφεια, η Περηφάνια, η Απογοήτευση, η Αγάπη, το Μίσος, η Ζήλια, η Ντροπή, η Ενοχή, η Αίσθηση της Αδικίας και η Ανυπομονησία. Επιπλέον, στην ίδια ενότητα διδάσκονται Τεχνικές Χαλάρωσης και Διαχείρισης Στρες.
4. **Δ΄ Ενότητα: Εκτίμηση καταστάσεων, Επίλυση προβλημάτων και Θέσπιση/Επίτευξη Στόχων.** Σε αυτή την ενότητα του Προγράμματος τα παιδιά, αξιοποιώντας την κατακτημένη γνώση των προηγούμενων ενοτήτων, κάνουν εκτίμηση καταστάσεων υπολογίζοντας τις πιθανές συνέπειες κάθε πιθανής λύσης ενός προβλήματος προτού προβούν στη λήψη απόφασης. Επιπλέον, μαθαίνουν τη διαδικασία κατάστρωσης σχεδίου για την επίτευξη των στόχων τους.
5. **Ε΄ Ενότητα:** Ο Οδηγός ολοκληρώνεται με την 5η Ενότητα που περιλαμβάνει κατευθύνσεις σχετικά με την αντιμετώπιση του Ευαίσθητου Θέματος της Διαχείρισης της Απώλειας.

Το κάθε ένα από τα 27 μαθήματα του Προγράμματος περιλαμβάνει:

- Τις έννοιες που θα μελετηθούν.
- Τους στόχους που επιδιώκονται.
- Τα υλικά που είναι απαραίτητα για την υλοποίηση του μαθήματος (υλικά που συνήθως υπάρχουν σε μια τάξη).
- Οδηγίες προς τον/την εκπαιδευτικό (όπου κρίνεται απαραίτητο).
- Την εισαγωγή του θέματος μέσα από ιστορίες και τις αντίστοιχες εικόνες, ή με γαντόκουκλες.
- Τον τρόπο και το περιεχόμενο της συζήτησης στον Κύκλο.
- Τις Προτεινόμενες Δραστηριότητες Επέκτασης που είναι καλό να πραγματοποιηθούν για την καλύτερη εμπέδωση των εννοιών του μαθήματος (βιωματικά παιχνίδια ρόλων, παρουσιάσεις, κ.ά.).

- Τους Ενδεικτικούς Διαλόγους που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ανάλογα περιστατικά ή σαν σενάρια για επεξεργασία στην τάξη.
- Την Επικοινωνία με την οικογένεια: Ένδειξη για την αποστολή επιστολής στους γονείς, στα μαθήματα όπου το πρόγραμμα υποδεικνύει.
- Την Εργασία για το Σπίτι: Δραστηριότητες που υποβοηθούν την εδραίωση της μάθησης των δεξιοτήτων αλλά και τη βελτίωση της επικοινωνίας των γονέων με το παιδί τους.

Αποτελεσματικότητα Ανάλογων Προγραμμάτων.

Οι έρευνες που έχουν γίνει κατά την τελευταία τριακονταετία απέδειξαν ότι οι οργανωμένες παρεμβάσεις Προαγωγής Ψυχικής Υγείας μέσω προγραμμάτων Κοινωνικής και Συναισθηματικής Μάθησης μπορούν να προάγουν πολυάριθμες θετικές στάσεις και συμπεριφορές όπως αυξημένη κοινωνικότητα, βελτιωμένη επικοινωνία, λήψη καταλληλότερων αποφάσεων, και αποτελεσματικότερη επίλυση συγκρούσεων, ενώ δρουν και προληπτικά, εμποδίζοντας αποτελεσματικά τις αρνητικές και υψηλού κινδύνου συμπεριφορές, όπως τη χρήση καπνού, αλκοόλ και άλλων ουσιών, το μη ασφαλές σεξ και τη βία. Αυτό που επίσης έχει παρατηρηθεί ως αποτέλεσμα των προγραμμάτων αυτών, είναι η βελτίωση των σχολικών επιδόσεων (Diekstra R., 2008). Άλλωστε σύμφωνα και με τα τελευταία ευρήματα της νευροψυχολογίας, οι κοινωνικές και οι συναισθηματικές δεξιότητες είναι βασικές για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της σκέψης και των δραστηριοτήτων της μάθησης, που παραδοσιακά θεωρούνταν γνωστικές (Elias M. et al., 1997).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. ΔΕΠΠΣ (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΦΕΚ 1366 / 18-10-2001, τχ Β.
2. ΔΕΠΠΣ (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΦΕΚ 303 και 304 / 13-3-2003, τχ Β, τόμοι Α΄ και Β΄.
3. Diekstra, R. (2008). Effectiveness of school-based social and emotional education programmes worldwide. In *Social and emotional education: An international analysis* (pp. 255-312). Santander, Spain: Fundación Marcelino Botin.
4. Elias M., Zins J., Weissberg R., Frey K., Greenberg M., Haynes N., Kessler R., Schwab-Stone M., Shriver T. (1997). *Promoting Social and Emotional Learning: A Guideline for Educators*. Virginia, Association for Supervision and Curriculum Development.
5. Kourmousi N., Koutras V. (2011). Effectiveness of a school-based mental health program for Greek kindergartners aged 4-6. *Turkish Journal of Psychiatry*, 22: 61.
6. Υπουργείο Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων (2011). *Νέο Σχολείο-Νέο Πρόγραμμα Σπουδών: Σχολική και Κοινωνική Ζωή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*.
7. World Health Organization (1993). Life Skills Education